

ПРИСУТНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У СОЦІАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ВІД ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ І ДО СЬОГОДНІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (40) 2018

УДК 81'373.231(=161.2)

Белей Л.Л. Присутність національних меншин у соціальному просторі Закарпатської області від здобуття незалежності України і до сьогодні; 11 стор.; кількість бібліографічних джерел – 8; мова українська.

Анотація. Стаття присвячена аналізу забезпечення прав національних меншин Закарпатської області України та їх активності, зокрема у сфері політики, громадських об'єднань, освіти, друкованих засобів масової інформації. В статті проаналізовано реєстри міністерства юстиції та відділу освіти і науки Закарпатської ОДА.

Ключові слова: соціальний простір, національна меншина, угорська меншина, румунська меншина, російська меншина, ромська меншина, словацька меншина, німецька меншина, єврейська меншина.

Забезпечення прав національних меншин, зокрема мовних, належить до пріоритетів соціальної політики України. Згідно з 10 статтею Конституції, «В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України» [3]. Дотримання і тлумачення цієї статті часто стають предметом політичних спекуляцій. Зокрема, Закон про освіту, прийнятий Верховною радою 5 вересня 2017 року, призвів до напруження в угорсько-українських стосунках. Будапешт звинуватив Київ в утисканнях мовних прав національних меншин [7].

Щоб зрозуміти, чи дійсно українська влада утискає національні меншини, можна вдатися до наукових методів, зокрема до аналізу так званого соціального простору Закарпатської області та присутності в ньому національних меншин.

Соціальний простір має багато визначень. У цьому дослідженні ми використаємо широке трактування Анрі Лефевра: «У суспільстві весь простір – соціальний, він містить використання більш або менш пристосованих місць для соціальних відносин... це завжди суспільний продукт» [4, с. 186]. За Джоном О'Нілом, «Соціальний простір – це метафора для будь-якого досвіду громадського життя» [5, с. 174].

Таким чином, соціальним простором можна вважати найважливіші прояви суспільної діяльності: політика, громадські об'єднання, освіта, засоби масової інформації, сфера послуг, торгівля, ре-

лігія тощо. У цьому дослідженні ми проаналізуємо присутність національних меншин у тих сферах соціального простору, які контролює та регулює держава, аби зрозуміти, чи відбуваються утиски. Йдеться про наявність політичних партій, громадських об'єднань та товариств, освітніх закладів та друкованих засобів масової інформації, що забезпечують права національних меншин.

Населення Закарпатської області України не є гомогенним. За даними перепису 2001 року на території області проживають представники понад 100 національностей. Найбільш чисельна група – українці 1010,1 тис. осіб, або 80,5 %, угорці складають 151,5 тис. осіб, або 12,1 %, румуни – 32,2 тис. осіб, або 2,6 %, росіяни 31,0 тис. осіб, або 2,5 %. Роми становлять 1,1 %, словаки 0,5 %, німці 0,3 %, білоруси 0,12 %, євреї 0,05 %, поляки 0,04 % [2, с.3].

У всіх регіонах області переважну більшість становлять українці, крім м. Берегово та Берегівського району, де відповідно 48,1 та 76,1 % становлять угорці. Частково угорці проживають в Ужгородському, Виноградівському та Мукачівському районах і відповідно до підсумку району складають 33,4, 26,2 та 12,7 %. Населення румунської національності проживає в основному у Рахівському – 11,6 % та Тячівському районах – 12,4 %, [ibid.].

Одні національні групи зосереджені більше у сільській місцевості, інші – у міській. Див. табл.1

Таблиця 1

Національні меншини Закарпаття: міське та сільське населення

Національна меншина	Міське населення, %	Сільське населення, %
Угорці	11,6	12,3
Румуни	1,2	3,4
Росіяни	5,6	0,6
Роми	1,6	0,9
Словаки	0,9	0,2
Німці	0,6	0,1

Щодо мовного складу населення, то він майже повністю збігається з національним: понад 80 % населення вважає своєю рідною мовою українську, 12,7 % – угорську, 2,9 % – російську, 2,6 % – румунську. Тільки угорськомовна і російськомовна спільноти дещо більші від національних груп відповідно на 0,7 і 0,4 % [2, с. 9]. Це наслідок постколоніального престижу обох мов.

Отже, за переписом 2001 року (на жаль, актуальних даних бракує) майже п'ята частина населення області – це представники національних меншин. Відповідно, усі меншини повинні отримати від держави пропорційну до свого розміру кількість закладів освіти, забезпечення права на політичну діяльність, громадські об'єднання та засоби масової інформації. Окрім цього, держава не повинна перешкоджати ініціативам національних меншин, пов'язаним із соціальним простором, у рамках, визначених чинним законодавством.

Для аналізу забезпечення перерахованих прав ми використали відкриті реєстри з бази даних міністерства юстиції [8] та отримали інформацію у відповідь на запит до відділу освіти і науки Закарпатської ОДА [1].

Зі всіх національних меншин тільки угорська має свої політичні партії: «КМКС» Партія угорців Закарпаття та Демократична партія угорців України. Обидві утворилися у 2005 році. Ці партії представлені у Закарпатській обласній раді. Голова партії «КМКС» є першим заступником голови Закарпатської обласної ради VII скликання. Також представники цих політичних сил широко представлені в органах місцевого самоврядування, на територіях, де компактно проживає угорське населення. Інші національні меншини також представлені в місцевих органах влади, однак своїх політичних партій не мають.

Список громадських організацій, легалізованих Головним управлінням юстиції у Закарпатській області – це реєстр усіх об'єднань, зареєстрованих з часу здобуття незалежності і по сьогодні [8]. У реєстрі – 827 організацій, з них 81 пов'язана з національними меншинами (майже 10%).

Найактивніша у створенні організацій – угорська меншина. У реєстрі є 25 організацій (3 %). Перша організація зареєстрована у 1993 році (на її основі згодом створили партію «КМКС»). В Ужгороді зареєстровано 12 угорських організацій, у Берегові – 8, у Мукачеві – 3. Отже, меншина тяжіє до соціального простору обласного центру попри те, що тут не так багато угорського населення (6,9 %) [2, с.10]. Організації об'єднують угорців на підставі спільної культури, професії, заняття, релігії. Ось кілька прикладів: Спілка угорських бібліотекарів України, Закарпатське угорське педагогічне товариство, Закарпатська угорська організація скаутів, Спілка угорських підприємців Закарпаття, Спілка угорських журналістів Закарпаття, Товариство угорських митців Закарпаття образотворчого та прикладного мистецтва ім. Імре Ревеса, Закарпатське обласне громадське об'єднання «Товариство Святої Корони», Громадська організація Протестантська наукова спілка угорців Закарпат-

тя, Обласна громадська організація «Спілка закарпатських угорських багатодітних сімей» тощо.

Другою найактивнішою національною меншиною у створенні організацій стала ромська меншина. Вона створила 16 організацій (майже 2 % від усіх). Першу організацію створено у 1995 році – це Закарпатське обласне товариство циган «Амаро Дром» (Наша дорога). 15 організацій засновано в Ужгороді, одне – у Берегівському районі. Більшість організацій не мають якоїсь спеціалізації, а є просто товариствами ромів (іноді зі специфікацією на вік або стать), наприклад, Закарпатське обласне товариство ромів «Романі зор», Культурне товариство циган Закарпаття «Ром Сом» (Я циган), Закарпатська асоціація ромських громадських організацій «Скгіле» (Єдність), Культурне товариство захисту інтересів угорських ромів Закарпаття «Унг Ромен», Закарпатське обласне культурно-просвітне товариство ромських жінок «Терне чая по нево дром» (Молоді жінки на новій дорозі), Закарпатський обласний молодіжний ромський клуб. Одне товариство присвячено ромській музиці – Товариство музичної культури циган Закарпаття «Лаутарі» (Музикант).

Словацька нацменшина зареєструвала 5 організацій – першу у 1994 році (Обласна культурно-освітня організація «Матіца Словенська на Закарпатті»). П'ять організацій зареєстровано в Ужгороді, дві – у с. Сторожниця. Дві організації спрямовано на українсько-словацьку співпрацю: Українсько-словацький інститут гуманітарних ініціатив, Закарпатська обласна громадська організація «Українсько-словацьке товариство».

Російська нацменшина має 5 товариств, перше зареєстровано в 1994 році – Закарпатське товариство російської культури «Русский дом», Слов'янський Собор «Російська община» Закарпаття, Закарпатське товариство історичних родин «Ужгородское дворянское собрание», Закарпатське обласне товариство російської культури «Русь», Об'єднання російськомовної громадськості Закарпаття.

Румуни зареєстрували 4 товариства, 3 з яких у Тячівському районі. Отже, це єдина нацменшина, яка не тяжіє до обласного центру, бо більшість її представників і так проживає далеко від Ужгорода.

Німці, поляки та євреї зареєстрували по два товариства. Одне єврейське товариство гуртує угорськомовних євреїв (Товариство угорськомовних євреїв Закарпаття).

По одній організації зареєстрували також білоруси, вірмени, азербайджанці, греки та чехи.

Сфера освіти – один з ключових факторів забезпечення мовних прав національних меншин. Саме реформи у сфері освіти стали причиною загострення угорсько-українських відносин.

Станом на 2018 рік у Закарпатській області діє 589 дошкільних закладів, з них 108 (18,34 %) забезпечують потреби національних меншин: з угорською мовою виховання 77, з українською та угорською – 22 (разом 16,8 %), з румунською – 3 (0,51 %), з українською та словацькою – 2, а також по одному закладу з українською та російською, українською та ні-

мецькою, угорською та російською мовами виховання [1].

Із 668 шкіл загальної середньої освіти 118 забезпечують права національних меншин (17,7%). З угорською мовою навчання – 68 державних і 5 приватних (разом 73), з українською та угорською мовами навчання – 25, з угорською та російською – одна [1]. Отже, загалом права угорської меншини на шкільну освіту забезпечують 14,82 % шкіл області. Прикметно, що саме ця меншина відкрила приватні школи (починаючи з 1995 р.), що свідчить про її ініціативність.

Румунська меншина має 12 шкіл з румунською мовою навчання, одну школу з румунською та українською та одну школу з румунською та російською (2,1 %).

Словацька меншина має одну школу зі словацькою та українською мовами навчання. Росіяни – одну школу з російською мовою навчання і три з українською та російською мовами навчання (0,6 %).

За часів Радянського Союзу представників національних меншин Закарпаття навчали російською, а не українською. Саме тому в області ще залишилися школи та дошкільні заклади, що поєднують вивчення російської з угорською та румунською.

Угорська меншина – єдина в області, що має свої вищі навчальні заклади, де навчання проводиться

угорською: приватний Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II у Берегові (заснований 1996 року, сьогодні тут навчається 1100 – 1200 студентів) та Українсько-угорський навчально-науковий інститут при Ужгородському національному університеті.

Сфера ЗМІ зараз переживає період трансформації, кількість друкованих видань і тиражі щороку зменшуються, натомість зростає кількість онлайн-видань. У 2015 році в області надруковано 185 тис. примірників періодичних видань, а в 2017 – 80 тис. [6]. Тим не менш, якщо проаналізувати реєстр періодичних друкованих видань області від здобуття незалежності і до сьогодні, то можна простежити активність національних меншин у сфері ЗМІ.

За даними реєстру [8], за цей період з 353 зареєстрованих видань українською мовою виходило 262 видання (74 %), українською та російською 53, виключно російською 6 (разом 16,71 %), угорською 17, українською та угорською 16 (разом 9,35 %), словацькою 4 (1,13 %), румунською 3 (0,85 %), німецькою мовою 1. Окрім цього, роми зареєстрували 3 видання, що виходили українською і ромською (0,85 %), євреї – 2 (російською).

Зведена таблиця усіх параметрів виглядає так: див. табл. 2.

Таблиця 2

Зведені параметри присутності національних меншин у соціальному просторі Закарпатської області

	угорці	румун	росіяни	роми	словаки	німці	євреї
Відсоток від загального населення області	12,1	2,6	2,5	1,1	0,5	0,3	0,05
Політичні партії, кількість	2	-	-	-	-	-	-
Кількість та відсоток дошкільних закладів з мовою виховання меншини	130 (16,8%)	3 (0,51%)	2 (0,34%)	-	2 (0,34%)	1 (0,002%)	-
Кількість та відсоток середніх шкіл з мовою навчання меншини	99 (14,82%)	12 (2,1%)	4 (0,6%)	-	1 (0,15%)	-	-
Кількість вищих навчальних закладів з мовою навчання меншини	2	-	-	-	-	-	-
Кількість та відсоток громадських організацій у реєстрі	25 (3%)	4 (0,48%)	5 (0,6%)	16 (2%)	5 (0,6%)	2 (0,24%)	2 (0,24%)
Кількість та відсоток друкованих видань, що виходять (виходили) мовою меншини	33 (9,35%)	3 (0,85%)	59 (16,71%)	3 (0,85%)	4 (1,13%)	1 (0,3%)	2 (0,6%)

Проведений аналіз не є вичерпним дослідженням забезпечення прав національних меншин, оскільки зареєстровані організації, навчальні заклади та видання можуть не вести активної діяльності або не задовольняти усіх потреб меншин. Попри те, такий аналіз може дати уявлення про присутність меншини у соціальному просторі області, вказати на пріоритети меншини, їхні особливості.

У соціальному просторі Закарпатської області від здобуття незалежності і по сьогодні націо-

нальні меншини представлені досить пропорційно. Найповніше присутня найбільша національна меншина Закарпаття – угорська. Тільки вона має власні політичні партії, вищі навчальні заклади та приватні середні школи. Відсоток дошкільних закладів та середніх шкіл з угорською мовою виховання та навчання перевищує відсоток меншини у населенні області.

Румунська меншина має нормальне забезпечення закладами середньої шкільної освіти, про-

те мало дошкільних закладів. Російська община в аналізованому періоді мала найкраще забезпечення у сфері друкованих ЗМІ (однак це зумовлено постколоніальним престижем мови, а не активністю меншини). Ромська меншина найбільше проявила себе кількістю зареєстрованих організацій. Словацька меншина активна у сфері громадських об'єднань та друкованих видань. Німецька меншина позбавлена німецькомовної середньої шкільної освіти. Єврейська меншина, попри дуже малий розмір, помітніша у соціальному просторі За-

карпаття за значно більшу білоруську меншину (пор. 0,05% і 0,12% населення).

Аналіз показав, що національні меншини активізували свою діяльність у середині 1990-х років. Саме тоді починається масова реєстрація громадських об'єднань та друкованих ЗМІ.

Посилення державної підтримки потребують малочисельні національні меншини області, зокрема ромська, що позбавлена дошкільних закладів та шкіл з ромською мовою навчання.

Література

1. Департамент освіти і науки Закарпатської ОДА. Відповідь на інформаційний запит № 01.16/4659. – Ужгород, 30.10.2018.
2. Закарпатське обласне управління статистики. Національний склад населення та його мовні ознаки. Статистичний бюлетень/ І. Льтьо.– Ужгород: 2003. – 84 с.
3. Конституція України// [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>
4. Lefebvre, H. State, Space, World/ H. Lefebvre. – London, 2009. – 343 p.
5. O'Neill, J. Sociology as a Skin Trade/ J. O'Neil. – London, 1972. – 288 p.
6. Паспорт Закарпатської області. Державна служба статистики. Головне управління статистики у Закарпатській області// [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://carpathia.gov.ua/sites/default/files/imce/passport_of_transcarpathian_region_2018.pdf
7. Огаркова Т. «Мовний закон України»: чому обурені Будапешт, Бухарест та Варшава// [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/movnyi-zakon-naskilky-obureni-budapest-bukharest-ta-varshava>
8. Державний реєстр друкованих ЗМІ. Єдиний реєстр громадських формувань // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.zakjust.gov.ua/derzhreiestratsiia-drukovanuykh-zmi-ta-hromadskykh-formuvan/spysky-zareiestrovanykh-hromadskykh-formuvan-drukovanuykh-zmi>

Лесь БЕЛЕЙ

ПРИСУТСТВИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ В СОЦИАЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ ОТ ВРЕМЕНИ ПРИОБРЕТЕНИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ УКРАИНЫ И ПОНЫНЕ

Аннотация. Стаття посвящена анализу обеспечения прав национальных меньшинств Закарпатской области Украины и их активности, в частности, в сфере политики, общественных объединений, образования, печатных средств массовой информации. В статье проанализированы реестры министерства юстиции и отдела образования и науки Закарпатской ОГА.

Ключевые слова: социальное пространство, национальное меньшинство, венгерское меньшинство, румынское меньшинство, русское меньшинство, ромское меньшинство, словацкое меньшинство, немецкое меньшинство, еврейское меньшинство.

Les BELEY

PRESENCE OF NATIONAL MINORITIES IN THE SOCIAL SPACE OF ZAKARPATTIA OBLAST FROM THE GAINING OF INDEPENDENCE OF UKRAINE TILL THE PRESENT DAY

Summary. The article is devoted to the protection of the rights of national minorities of Zakarpattia oblast of Ukraine and their activity, especially in the sphere of politics, public associations, education, printed mass media. The analysis is conducted on the registers of the ministry of Justice of Ukraine and the department of education and science of Zakarpattia oblast state administration.

Key words: social space, national minority, Hungarian minority, Romanian minority, Russian minority, Roma minority, Slovak minority, German minority, Jewish minority.

Стаття надійшла до редакції 27 листопада 2018 р.

© Белей Л.Л., 2018

Белей Лесь Любомирович – кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник відділу мов України Інституту мовознавства ім. О. Потебні НАН України.